

Qismət Yunusoğlu
Bakı Dövlət Universitetinin
müəllimi

emeliyyatlar zamanı müqavimət göstərən kökenli Türkdilli tayfa-qəbilə ittifaqlarının cinahlarında müqavimətini zəiflətmək və keşfiyyət məlumatlarının fasiləsizliyinə təmin etmək olmuşdur.

Silahlı müqavimət dəstələrinin tərkibində hay quldurlarından istifadə olunması sonrakı dövrlərdə də baş vermişdir. Bu barədə bir qəder sonra...

Qədim Roma tarixçisi Ammiyan Martsellin (330-395) Roma-

Ərəb dünyasının məşhur səyyahı və tarixçisi Əhməd İbn Əbu Yaqub (el-Yaqubi, 811-897) "Tarix" əsərində qeyd edirdi ki, Xorasən bölgəsinin kənarlarından (bu bölgəyə 14 vilayət daxil idi) Türküstan ellərinə (xüsusilə Mərv əyalətinə) Aralıq dənizi hövzəsindən çoxlu sayda köçürülmələr olmuşdur.

Haqqında danışılan tarixi hadisələr barədə dünyəvi mütəfəkkirlərin elmi-nezeri mülhazələri ilə

zıstana... hüduqlarında) hay kilsəsi tərəfindən Türk-Müsləman xalqlarına qarşı amansız qətləmlər facələrinin yaşatması Şərqi Anadolu-da, Cənubi Azərbaycanda, Naxçıvanda, Qərbi Azərbaycanda, Qarabağda, Xəzərsahili ərazilərdə... törədilən soyqırım siyasətinin davamı olmuşdur.

1916-cı ilin İyul-avqust ayları ərzində İssik-Kul gölü hövzəsini (Qaragöl, Çu və Narın çayları boyunca yerləşən Qara-Say,

dən sonra) Qırğız xalqına qarşı rus-hay birləşmələri tərəfindən törədilən amansız qətləmlər-soyqırım faciələrinin tarixləşdirilməsinin qarşısı alınmış, arxiv materiallarının üzə çıxarılması yasaqlanmış, hətta həmin hadisələrin xatırlanmasına imkan verilməmişdir. Əksinə, həmin faciələrin izi qalmış yerlərdə "qədim" hay kilsəsinin "izi" tapılmış, beynəlxalq arxeoloji qazıntılar aparılmış, nəticələri barədə elmi simpozi-

Göy Türklərin güney İttifaqı (Qərbi Göy Türk xaqanlığı)... və hay sürürləri..

Tarixi dövlətçilik, maddi-mənəvi və etno-mədəniyyət zənginliyi, ilahi dini-ruhani kamilliyi və fəlsəfi, səciyyəvi dövlət-idarəetmə, iqtisadi-ticari quruluşu... ilə fərqlənən Türk-Müsləman dünyasına qarşı bütün mənalarda təcavüz edən mürtəce hay kilsəsi məhz həmin zənginliyə və sistemə şərək çıxmaq niyyəti ilə minillərdir ki, İblisənəşeytani əməllərindən əl çəkmir və bu niyyətdə deyil...

Mərkəzi və Orta Asiyanın Türk dövlətçiliyi hüduqlarına Qərbi GöyTürk xaqanları Tonq Yanqu (618-628-ci illər) və Si Yanq (631-633) hakimiyyəti illərində, ümumiyyətlə VII əsrdə soxulan morfoqenetik toplum-ibtidai insan-prototay sürüsü eramızın VI-VIII əsrlərində Bizans-Fras dövlətlərinin ərazisindəki hay koloniyalarından köçürülməklə və döyüşlərdə ələ keçirilən silahlı dəstələrin tərkibində olmaqla, o cümlədən Cənubi Azərbaycan, Türkmənistan və Fərqa nə vadisində də yerləşdirilib.

İbtidai insan-prototay sürüsünün Balkan yarımadası-Frakiyadan və Aralıq dənizinin cənub-şərq hissəsi, Dəclə-Fərat çaylarının mənbə hövzəsindən İran dağlıq yaylasını keçərək Tarım düzü, Pamir dağları sərhədlərində yerləşdirilməsi, yayılması e.ə. IV-III əsrlərdə Roma-Bizans və Parfiya imperiyalarının (Əhəmənilər-e.ə. IV əsr, Sasanilər-III-VI əsrlər) Türk dünyasına qarşı hərbi-siyasi hücumlarının nəticəsi olaraq başlanılsa da, i minilliyin əvvəllərindən onların paylanılması daha geniş miqyas almışdır.

Bu toplumun sürülməsinin səciyyəvi cəhəti təbii ki, Anadolu yaylası və Aralıq dənizi ədalərində-yarımadalarında haylardan, həbeşlərdən, suriyalılardan, asurlardan... yaradılan koloniyalardan Zaqros dağlarının şimal hissəsini (Həmədan-Təhran istiqamətli üzrə) yarib keçməklə Dəşt-i Kəbir səhrasının şimalından, Elburs dağlarının cənub eteklərindən, Atrek çayı hövzəsindən (Qorqan, Məşəd, Nişapur... şəhərlərindən) keçməklə ilk növbədə Orta və Mərkəzi Asiyada hərbi

Parfiya müharibələrinin iştirakçısı, hərbi yürüşlərin şahidi olmaqla Roma-Yunan koloniyalarının həbeş, misir, assur, prototay... mənşəli dəstələrinin iştirakı barədə "Roma tarixi" əsərini yazmış, Mərkəzi Asiyaya qəder tarixi-coğrafi əraziləri təcvir etmişdir. Onun digər bir soydaşı-Flavi Evtopiy (310-400) də "Roma tarixi" əsərini yazmış, 363-cü ildə imperator İ Yulianın (Flavi Klavdi, 331-363) dövründə Parfiyaya edilən hərbi səfərlərin iştirakçısı, 371-372-ci illərdə Mərkəzi Asiya üzrə konsul kimi koloniyalardan köçürülənlərin Mərkəzi Asiya regionunda yerləşdirilməsini təşkil etmişdir.

Bizans İmperiyasının tarixçisi, Prokopi Kesarlı (490-565) Böyük Flavi Yustinianın (482-565) hakimiyyəti illərində Bizans Ordusunun baş komandanı Flavi Velizarinin (505-565) katibi olmaqla bərabər, həm də Sasanilərlə müharibənin iştirakçısı, bağlanan sülh müqaviləsinin (532-ci il) həm müəlliflərindən biri kimi imperiyanın Şərq sərhədlərinin koloniyalardan gətirilən canlı qüvvə ilə möhkəmləndirilməsində (Mərkəzi Asiya regionu üzrə) yaxından iştirak etmişdir.

Prototay mənşəli keşiş-səlnəməçilərdən Favstos Buzandin (V əsr) "Buzandanar patmutyunk" ("Tarix"), Lazar Parpetsinin (441-510) "Tarix" kitabı, Yelisey Yeqlinən (V-VI əsrlər) "Vardan və erməni döyüşçüləri", Sebeosun (VI-VII əsrlər) "İmperator İraklinin tarixi" (Bizans imperatoru İraklinin hakimiyyəti illərində (610-641-ci illər) İran dağlıq yaylası və Mərkəzi Asiyaya hərbi-siyasi yürüşlərə aid)... əsərlərində Roma-Bizans və Parfiya imperiyalarının aparıcıları hərbi-siyasi emeliyyatlar və ordu qüvvələrinin tərkibi barədə geniş ilkin tarixi bilgiler verilmişdir.

yanaşı eramızın V-VI və VII-VIII əsrlər dövrünü əhatə edən "Orta Asiya haqqında erməni mənbələri", (1979, 1989) kitablarında da (L.X.Ter-Mkrtyan) hayların bölgədə məskunlaşmasının tarixi və siyasi-iqtisadi səbəbləri mürtəce hay kilsəsinin dinsiz ruhuna, İblisənəşeytani xislətinə, riyakar niyyətinə... uyğun olaraq təhlil edilmişdir.

Orta və Mərkəzi Asiyada Türkdilli xalqların içərisinə yerləşdirilən hay sürüsünün ictimai-siyasi gərəkləri regionda cərəyan edən hərbi-siyasi təbəddülatın gedişinə uyğun olaraq tənzimləndiyindən bu "fəallıq" Cənubi Qafqaz və Ən Asiya səviyyəsində olduğu kimi cərəyan etmiş, dini-ideoloji mərkəzlərdə xüsusi təlimlər keçmiş hay quldurlarından "səngərdə silah" funksiyasına uyğun istifadə edilmişdir (sonuncu hal kimi, 1989-cı ildə Özbəkistanda Məhşəti Türklərinə qarşı hay kilsəsinin təşkil etdiyi Fərqa nə qırğınlarının göstərmək olar).

Əski Türküstan coğrafiyasında yerləşdirilən hay sürüsünün ibtidai icma şüurunun, cəngəllik həyat tərzinin, morfoqenetik irs özəlliyinin pərdələnməsi naminə hay kilsəsinin dini-sakral vasitələrdən, ruhani-ritual mərasimlərdən istifadə etməsi təsadüfi deyil. Dünyanın istənilən yerində hayların məskunlaşma ocaqlarında hay kilsəsi tərəfindən ilk növbədə "erməni" kilsə və "xaç daşları"nın yerləşdirilməsinin əsas səbəbi saxta "qədim"liyi, uydurma "tarixi"liyi, əsassız "milli özgürlüyü... təbliğ vasitəsinə çevirmək, eləcə də bəşəri təkamül mərhələlərini uzaq düşən hay sürüsünün genetik vəhşi xislətini pərdələməkdir.

Orta Asiyanın uzaq olmasına XX əsrin əvvəllərində "Türküstan tarixi" mərhələsində (Qazaxıstan, Özbəkistan, Türkmənistan, Qırğı-

Hacı-Say, Otuq, Çolpan-Ata, Ağ-bulaq, Qara-Qaya, Çalıbəy, Bonubaş... yaşayış məntəqələrini əhatə etməklə) tutan çar Rusiyasının irticaçı zülmünə və milli-irqi düşmənçiliyinə qarşı xalq hərəkatının yatırılmasında rus-kazak silahlı qüvvələri ilə yanaşı həydaşnaq quldurları da iştirak etmişlər.

Qafqaz cəbhəsindən çar Ordusunun bu qüvvələrin (2 rus-kazak alayı, 16 top, 47 pulemyot) Qırğızıstanda istifadə olunması Yeddici vilayətinin hərbi qubernatoru, general-leytnant M.A.Folbaum (1866-1916, o, 1908-ci ildə Bakı şəhərinin qubernatoru olub) tərəfindən idarə edilmiş və yerli əhaliyə qarşı xüsusi nifrət ilə müşayiət olunmuşdur. O, bu qüvvələrlə kifayətlənməmiş, Rusiyanın Mərkəzi Qaratopaq, Volqaboyu və Həştərxan vilayətlərindən köçürülən rusların (bu kütlə 1916-cı ildə Qırğız xalqının ümumi əhali sayına görə 6% təşkil etsə də, suvarılar topraqlarının 57,7%-i onlara məxsus idi) silahlanmasını təşkil edərək qırğınların sayını xeyli dərcədə artırmışdır (1915-ci ildən silahlanan 7500 könüllü döyüşçü Ordu qüvvələrinə qoşulmuşdur).

İssik-Kul gölü ətrafında rus-kazak və hay-daşnaq nizami-silahlı ordu birləşmələrinin hərbi emeliyyatlarının əlaqələndirilməsi səynal-qubernator A.N.Kuropalkinin (1848-1925) Baş qərargahı tərəfindən icra olunmuşdur. Onun 12 avqust 1916-cı ildə imzaladığı "Hərbi-səhra məhkəmələrinin yaradılması barədə" fərmana əsasən Qırğız xalqının soyqırım amansız səciyyə almış, bu fəlakətdən qurtulan əhəlinin 250-300 min nəfərə qədəri qonşu Uğyur-Türk vilayətinə keçmişdir (K.U.Usenbayev, "1916-cı il Qırğızıstan hərəkatı" monoqrafiyası, 1967).

Sonrakı dövrlərdə (1920-ci il-

um-konfranslar keçirilmişdir.

ÜmumTürk coğrafiyasında dini-sakral dəyərə malik və müqəddəs ocaq kimi ilahi məkan olan İsti Gölmüqəddəs Göl ətrafında kafir hay kilsəsinin uydumalarına Bişkek və Orta Asiya mitropoliti Vladimир tərəfindən 2002-ci ildə neşr edilən "Patriarx Tyurkun xələflərinin torpaqları" kitabında da yer ayrılmış, İsa peyğəmbərin həvarilərindən müqəddəs Məffeyin guya bu gölün yaxınlığındakı "erməni" şəhərində hay məbədində dəfn edildiyi tirajlanmışdır.

2011-2012-ci illərdə Amerika Coğrafiya Cəmiyyəti ilə Qırğız-Rus Slavyan Universitetinin birgə arxeoloji-ekspedisiya tədqiqatlarının nəticələri "İssik-Kulun Sak mədəniyyəti: tədqiqat problemləri və mədəni irsin mühafizəsi" mövzusunda elmi layihələrin ruhuna heyli ki, kafir və dinsizlərin də bədnətiyyəti-xisləti qarşımaqdadır...

Göy Türklərin, Sakların/İskitlərin, Hunların tarixi, dini, mədəni, coğrafi... izləri hər qarışında üzə çıxan İsti Gölmüqəddəs Göl hövzəsinin beynəlxalq heyətli arxeoloji-tarixi tədqiqatçıların sırasında nədənsə Türkiyə Cumhuriyyətinin alimləri "unudulur", amma Türk-Müsləman xalqlarının qanına susayna ruslar-haylar yaddan çıxırmır...

Mürtəce hay kilsəsi tərəfindən "Daşnakstyun" terror dəstəsinin silahlı-quldur dəstələrinin Qırğızıstan Respublikasının yerli, kökenli Türk-Müsləman əhalisinə qarşı törətdiyi amansız qətləmlər-soyqırımfaciələri, qarətlər, maddi-mədəni irsin məhv edilməsi... kimi halların miqyası, sərhədləri XX əsrin əvvəllərində xeyli geniş olduğundan Türküstan diyarının digər xalqları da əhatə etmişdir...

(ardı var)
(050.372.60.08.)